

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ЦЕНТАР ЗА НАУЧНА ИСТРАЖИВАЊА САНУ И УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ

ТРАДИЦИОНАЛНА ЕСТЕТСКА КУЛТУРА

ТЕЛО И ОДЕВАЊЕ

НИШ 2009

ТРАДИЦИОНАЛНА ЕСТЕТСКА КУЛТУРА
ТЕЛО И ОДЕВАЊЕ

Ниш
2009

**Издавање ове монографије суфинансирано је од стране
Министарства за науку и технолошки развој Републике
Србије.**

**ЦЕНТАР ЗА НАУЧНА ИСТРАЖИВАЊА
САНУ И УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ**

**ТРАДИЦИОНАЛНА ЕСТЕТСКА КУЛТУРА
ТЕЛО И ОДЕВАЊЕ**

**Приредио и предговор написао
др Драган Жунџ**

**Ниш
2009**

Центар за научна истраживања
САНУ и Универзитета у Нишу

ТРАДИЦИОНАЛНА ЕСТЕТСКА КУЛТУРА, књига 3

**Традиционална естетска култура
ТЕЛО И ОДЕВАЊЕ**

Приредио:
Др Драган Жунић

Програмски одбор Симпозијума:
академик Мирослав Пантић, управник Центра,
проф. др Драган Жунић, начелник Одсека за проучавање народа
проф. др Недељко Богдановић, начелник Одсека за арпски језик
др Љиљана Гавриловић, научни сарадник Етнографског института САНУ
Секретар Одбора: Светлана Станојевић, секретар у Центру

Лектор:
др Недељко Богдановић

Издавач:
Центар за научна истраживања
САНУ и Универзитета у Нишу

За издавача:
академик Мирослав Пантић

УДК:
Александра Спасић

Превод резимеа на енглески:
др Надежда Стојковић

Дизајн корица:
др Никола Цекић

Техничка припрема:
Миле Ж. Ранђеловић, дипл. инж. ел.

Штампа:
"UNIGRAF-X-COPY" Ниш

Тираж:
200 примерака

ISBN 978-86-7025-470-1

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9
Бојан Јовановић	27
ЕСТЕТСКО ПРЕ-ОБЛИКОВАЊЕ ТЕЛА	
Bojan Jovanović	
ESTHETIC PRE/RE-SHAPING OF A BODY	
Гоце Наумов	41
НЕОЛИТСКИ АНТРОПОМОРФИЗАМ: ТРЕТМАНОТ НА ТЕЛОТО ВО НЕОЛИТОТ НА ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА И СОВРЕМЕНИТЕ ОБРЕДНИ ИМПЛИКАЦИИ НА НЕОЛИТСКИОТ КОНЦЕПТ НА ТЕЛЕСНОСТА	
Goce Naumov	76
NEOLITHIC ANTHROPOMORPHISM: THE TREATMENT OF BODY IN NEOLITH IN SOUTH EASTERN EUROPE AND CONTEMPORARY RITUAL IMPLICATIONS OF NEOLITHIC CONCEPT OF THE CORPORAL	
Саша Гајић	79
ТЕЛО И ТЕЛЕСНОСТ У АНТИЧКОЈ, ХРИШЋАНСКОЈ И МОДЕРНОЈ ТРАДИЦИЈИ	
Saša Gajić	93
BODY AND CORPOREALITY IN ANTIQUE, CHRISTIAN, AND MODERN TRADITION	
Орхидеја Зорова	95
„ТЕЛОТО“ И „КОСТИМОТ“ ВО ВИЗАНТИСКАТА ИМПЕРИЈАЛНА ИДЕОЛОГИЈА – ОПШТЕСТВЕНИ, ЕСТЕТСКИ И МАГИСКИ АСПЕКТИ	
Orhideja Zorova	112
“BODY” AND “COSTUME” IN BYZANTINE IMPERIAL IDEOLOGY – SOCIAL, ESTHETIC AND MAGIC ASPECTS	
Љиљана Гавриловић	113
НОВИ ЖИВОТ МРТВИХ ТЕЛА	
Ljiljana Gavrilović	126
NEW LIFE OF DEAD BODIES	

Драган Ћаловић.....	127
КИБОРГИЗАЦИЈА VS. ЕВОЛУЦИЈА	
Dragan Ćalović	139
CYBORGISATION VS EVOLUTION	
Милина Ивановић-Баришић.....	141
ТЕЛО И ОДЕЛО	
Milina Ivanović-Barišić	150
BODY AND CLOTHES	
Недељко Богдановић.....	151
ЛЕКСИКА ОДЕВАЊА МОТИВИСАНА НАЗИВИМА ДЕЛОВА ТЕЛА	
Nedeljko Bogdanović.....	155
CLOTHES LEXIS MOTIVATED BY BODY PARTS TERMS	
Ана Савић-Грујић.....	157
ЛЕКСИКА УКРАШАВАЊА ЖЕНСКОГ ТЕЛА	
У ГОВОРУ СЕЛА ГУЛИЈАНА	
Ana Savić	161
LEXIS OF ADORNING A FEMALE BODY IN THE SPEECH	
OF VILLAGE GULIAN	
Станка Јанева	163
ОРНАМЕНТ И КОСТЈУМ В ТРАДИЦИОННАТА КУЛТУРА	
Stanka Janeva.....	176
ORNAMENT AND CLOTHES IN TRADITIONAL CULTURE	
Весна Марјановић	177
О АНДРОГИНИМА У ОБРЕДНОМ ОДЕВАЊУ	
Vesna Marjanović	187
ON ANDROGYNOUS IN RITUAL CLOTHING	
Ана Хофман.....	189
ЈАВНЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ И РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ ЖЕНСКОГ ТЕЛА	
У СОЦИЈАЛИЗМУ	
Ana Hofman.....	199
PUBLIC MANIFESTATIONS AND REPRESENTATIONS OF FEMALE BODY	
IN SOCIALISM	

Никос Чаусидис.....	201
СУКЊА ИЗМЕЂУ ЖЕНЕ И ЗЕМЉЕ: ДИЈАХРОНИ ПРЕГЛЕД СЕМИОТИКЕ ПОКРИВАЊА ДОЊЕГ ДЕЛА ЖЕНСКОГ ТЕЛА	
Nikos Chausidis	232
SKIRT BETWEEN WOMAN AND EARTH: A DIACHRONIC OVERVIEW OF THE SEMIOTICS OF COVERING THE LOWER PART OF FEMALE BODY	
Иванка Петрова	235
“ПО ДРЕХИТЕ ПОСРЕЩАТ...” РОЛЯТА НА ОБЛЕКЛОТО НА РАБОТНОТО МЯСТО	
Ivanka Petrova.....	243
‘YOU CAN (NOT) JUDGE A BOOK BY ITS COVER’ THE ROLE OF CLOTHES AT PLACE OF WORK	
Марко Стојановић	245
ОДЕВНИ ОБРАСЦИ ЖЕНЕ КАО ПРИМЕР ЗА СОЦИО-КУЛТУРНЕ ИНВЕРЗИЈЕ: КНЕГИЊА ЉУБИЦА – СВЕТЛАНА РАЖНАТОВИЋ	
Marko Stojanović	261
FEMALE DRESS CODE AS AN EXAMPLE FOR SOCIO-CULTURAL INVERSIONS: DUCHESS LJUBICA – SVETLANA RAŽNATOVIĆ	

ЛЕКСИКА УКРАШАВАЊА ЖЕНСКОГ ТЕЛА У ГОВОРУ СЕЛА ГУЛИЈАНА

Апстракт. *У раду се региструје и објашњава лексика којом се именују средства и поступци украшавања женског тела ради постизања јачег утиска лепоте.*

Кључови думи: *кићење, убавило.*

Жеља да се остави утисак лепоте и доброте сопствене личности на саговорнике, саплеменике и суживотнике, свакако је врло стара, и може се веровати да потиче из времена најранијих човекових схватања лепоте и естетске димензије света и живота у њему.

Нас је у овом раду интересовало постојање речи за поступке којима се свесно утиче на појачање оних својстава човекове телесности која одају утисак лепоте, и то у говору једног региона, сврљишког, представљеног кроз говор и праксу села Гулијана, одакле потичу моји родитељи и њихови преци. Лексичку грађу прикупљала сам по упитнику (*Упитник за прикупљање грађе о естетским схватањима народа*) који је за потребе теренског рада сачинио проф. Н. Богдановић. У томе су ми помогли и моји информатори, међу којима сам бирала старије особе, које чувају сећање на своју младост, односно, на животно доба када лепота и украшавање, и у патријархалном друштву, имају посебан значај.

Ограничавамо се само на оне „интервенције“ које се тичу украшавања тела, директно, а не и на поступке украшавања одеће, куће, покућства и животног простора уопште.

Свесни смо ограничености наше истраживачке основе, и претпоставке да је у другачијој средини, у другом месту, у другом говору па и код других информатора можда другачије – од поимања до именовања. Зато ће наше саопштење бити само назнака, надамо се, ширег захвата за обраду наведене теме.

Идући за телесном лепотом која се опева у народним лирским песмама југоисточне Србије и Шарпланинске Горе,¹ утврђујемо да идеалу женске лепоте од делова тела подлежу: лице, чело, очи, коса, усне, грло. Могло би се рећи да ово јесу уистину делови тела на којима се види лепота особе, стање здравља организма (обично младог), унутрашње стање и расположење. За патријархалне прилике ово су и делови тела чији се атрибути могу уочити оком и то на „пристојној удаљености“.² Ретки су случајеви да се изађе из назначене скромности па да се истичу и други делови тела.³ У народној култури јавља се аналогон оваквом инвентару па смо сматрали занимљивим потражити речи (али и све оно што се њима обухвата) којима се означавају процеси и средства интервенција на телу како би тело оставило утисак што приближнији идеалу телесне лепоте.

Лице. У патријархалној средини једна од основних карактеристика девојачке лепоте јесте бело лице (*бело лице*). Светла пут је нешто што се стиче рођењем, *дар од бога*, и на то се не може утицати сопственом вољом. Ради постизања белине девојке су куповале разна белила која су наносиле на лице, али су такви поступци често исмевани и нису доприносили повећању лепоте, већ је ефекат био супротан.

Међутим, да би девојка била лепа, није била довољна само урођена светла пут. Од свега је било важније да лице буде чисто и *омивено*. *Убава девојћа* је она која је умерена и у дотеривању и у понашању. У патријархалној култури ништа пренаглашено није се сматрало лепим. *Девојћа* треба да се *премени*, али да то не изађе из оквира патријархалних норми.

Образи. Поред урођеног белила, повећању девојачке лепоте доприносило је ако су на белом лицу истакнути румени образи: *образичи колко јабуке*. Руменост је уједно и одлика доброг здравља, што је врло битно. Да би руменило било израженије, девојке су понекад користиле биљку у народу познату као *бабино уво* и њеним плодом трљале образе. За невесте се куповао посебан прах (*за младеневесту купувано да се нацрвени*), али то није било доступно за свакодневне прилике.

Чело. Лепоти лица доприноси и чело. Оно не треба да буде ни велико ни мало. За особу превисоког чела рећи ће се *големочеласто*, с друге стране, ако неко има мало чело, каже се *притисла му коса чело*.

¹ Н. Богдановић – Између слике и прилике (анализа стилских поступака за сликање телесне лепоте у народним песмама), *Градина*, 2, Ниш 1971, стр. 21-29. Телесна лепота у горанској народној песми; *ЗБФФН*, серија *Српски језик и књижевност*; п. 6, стр. 55-62, Ниш 1998.

² У песмама из других крајева или у другим песмама могу се наћи и други делови тела (*лијевијем брком намигује, деснијем се оком насмијева* Мали Радојица, Вук Стеф. Карацић) итд.

³ Прим. „*Дојке расту, јелеци пуцају, срце иште, љубити се хоће*“, или „*Лице срби, оће да се љуби; очи горе, гору ће прогоре*“; „*млеко варно, воде престудене, препрсе ми јелек и учкури*“.

Међутим, оно што се стекло рођењем, није могуће мењати и не постоје поступци којима се могло утицати на изглед чела. Девојке и жене су недостатке овог типа могле прикрити марамом и косом. Зато ће о овим поступцима бити речи у делу о коси.

Очи и обрве. Као и у народним песмама, тако се и у народној култури црне очи сматрају најлепшим. Очи су оно што се прво примећује на лицу саговорника и њима се остварује први контакт. Лепота очију је природни дар и у патријархалном друштву није било средстава нити поступака којима се око додатно наглашавало и украшавало. Лепоту и продорност девојачког погледа патријархални човек ће најчешће упоредити са извором воде. Зато ће се често чути да су девојачке очи *како кладанци*. Крупне црне очи уоквирене дугим трепавицама и танким повијеним обрвама идеал су девојачке лепоте⁴. *Има пеше-сорте очи. Најубаве су црне очи. Нећи има па избуљил сас очи, а на некога ситне како на слепака. Онај састајила веће једно на-друго.* Да би се истакле обрве, девојке и жене су их понекад мазале угљеном. Тада је и око долазило до изражаја: *оварба веће сас углен*.

Занимљиво је да патријархалном човеку није непознато да очи понекад могу бити и извор зла⁵. Веровање да се „злим или урокљивим“ очима може наудити, актуелно је и данас: *Неки има такве урокљиве очи*. Поглед неће увек бити нежан и мио, већ некад може бити застрашујући па се може чути да неко *мрч'чћи гледа*.

Коса. У народној култури идеал је црна коса. Таква коса стиче се рођењем и нису постојале интервенције којима се утицало на промену боје. *Косе се несу варбале*. Основно је да коса буде чиста и уредно очешљана. За прање су жене користиле *уму* и *креч* (*Коса се мила сас уму и сас креч*). Овај податак изазива недоумицу јер од креча коса може сагорети, али од испитиваних саговорника добили смо такву информацију. За чешљање је коришћен чешаљ направљен од рога. Коса се носила у одређеном поретку, уплетена, никада распуштена. Распуштена коса знак је превелике жалости. Уплитање (*сплитање*) косе морало је бити ненаметљиво. Начин уплитања косе зависио је од животног доба (*Девојће пуштале косу, врже кад се одаде*). Женама је коса морала бити уплетена тако да не вири испод мараме. Од косе се најпре направе *перчињи* који се потом обавију око главе и прикаче. Девојке су косу уплitalе тако да су *репељи* падали низ леђа. (*Врже се по једно, по две*). За учвршћивање коришћен је сапун или сурутка (*Нагрља сас сапунч'к ел сурутку*). Од старосног доба зависило је и како ће се носити марама. Девојке и младе жене су мараму повлачиле уназад и тако откривале лице, док ја старијим женама било примерено да мара-

⁴ О овоме сведочи и широко позната народна лирска песма „У Милице дуге трепавице“.

⁵ Тихомир Р. Ђорђевић: *Зле очи у веровању Јужних Словена*, СЕЗ, LIII (1938), стр. VIII + 347.

му носе тако да се „забуле“. Од косе се изнад чела могла правити *ларма* или *шопурка* и то је био један од поступака којим се могло прикрити високо чело. Праменови косе који испадају испод мараме, зову се *пирци*, а *скулувице* су праменови косе који испадају испод марама изнад ушију (зулуфи).

Да би допринеле појачању своје лепоте, девојке и жене су користиле разно цвеће да се заките. (*Заћити се сас цветъ'к. Ћитка се закачи напред на шамију сас игличку*). При одабиру цвећа није постојало правило које то цвеће мора бити, нити разлика које су цвеће бирале девојке, а које жене: *Која какво најде*. Разлика је једино у томе да су девојке китку носиле са леве, а жене са десне стране лица. Међутим, и при кићењу се инсистирало на умерености. Пренатрпано се сматрало ружним и служило је за подсмех: *Заћитило се сас перо како ћувало*. Занимљиво је да се босиљак никада није користио ради украшавања.

Уста. Као што је и професор Богдановић приметио, у патријархалној култури уснама се не придаје толика пажња која им, „с обзиром на њихову чулну осетљивост, припада“.⁶ Разлог томе је управо та чулност која патријархалном човеку представља извесну врсту границе преко које се не може јер се излази из оквира патријархалне норме. Патријархални човек тежи умерености. Девојачке усне не смеју да позивају „на грех“. То се супротставља законима патријархалне културе. Мала уста су лепша: *помала поубава, колко с пару пробивена*. Велика уста често представљају разлог за подсмех: *растегнуло устишта како музиће*. На уснама су се повремено вршиле интервенције којима су се оне додатно истицале и украшавале и тиме се доприносило повећању њихове лепоте. Девојка је понекад могла да *нацрвени уснице сас бабино уво*. Једино су невесте имале привилегију да се за њих купују средства за додатно улепшавање. Међутим, увек се морало водити рачуна о умерености и да се не изађе из граница пристojности. Претеривање је увек било исмевано: *жена нацвакала уснице*.

О деловима тела који нису уочљиви оком на „пристојној удаљености“, у патријархалној култури се јавно не говори. Ти делови тела не подлежу украшавању јер сама прича о њима представља неку врсту табуа. Они се не истичу и не украшавају. О њима ће бити речи само ако је нешто пренаглашено и ако као такво изазива подсмех. Неретко особа не може утицати на своје телесне недостатке и неоправдано ће понети разна негативна имена.

Убавило подразумева склад, да нема претеривања ни у чему. Жена (или девојка) ниједним својим поступком није смела да скрене превелику пажњу на себе јер то није било у складу са нормама патријархалног друштва.

⁶ Н. Богдановић: Између слике и прилике, *Градина*, 2, Ниш 1971.

Ana Savić – Grujić, Institute for the Serbian Language of SASA, Belgrade

LEXIS OF ADORNING A FEMALE BODY IN THE SPEECH OF VILLAGE GULIAN

Abstract. *The paper identifies and explains lexis that names the means and acts of adorning a female body for achieving a greater sense of beauty.*

Key words: *adorning, beauty.*